

М. В. Бачинська

Міграція як детермінанта якості життя осіб похилого віку

Обґрунтовано проблемність детермінацій міграцією якості життя осіб похилого віку. Проаналізовано чисельність та визначено частку самотньо проживаючих осіб похилого віку в Україні. Розглянуто специфічні потреби населення у похилому віці та роль міграційного капіталу в їх задоволенні. Ключові слова: міжнародна міграція, особи похилого віку, геріатрична допомога, ієрархія потреб населення у похилому віці.

Постановка проблеми. Економічна ситуація, що склалася на даний час в Україні створює сприятливе середовище для розвитку міграційних процесів, а саме трудової міграції економічно активного населення до розвинених країн світу. Еміграція українського населення з метою заробітку має певні позитивні ознаки. До найважливіших можна віднести: збільшення робочих місць, зростання обсягів інвестицій за рахунок коштів заробітчан, обмін досвідом, знаннями в розвитку спільних іноземних підприємств тощо. Проте також є негативні чинники трудової міграції. Унаслідок міграції працездатного населення відбуваються зміни у демографічній ситуації. До інших основних недоліків міграційних процесів можна віднести: зменшення чисельності населення, руйнування внутрішніх сімейних зв'язків, зміна вікової структури населення. Основним негативним наслідком зовнішньої міграції є постаріння населення, що супроводжується зростанням чисельності осіб похилого віку в загальній кількості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах інтерес до проблем міжнародної міграції населення, потреб та якості життя осіб похилого віку, а також організації й розвитку системи геріатричної допомоги населенню, виявляють представники різних галузей знань. У світі питаннями постаріння населення займається багато інституцій, з-поміж котрих досить потужною є Міжнародна асоціація геронтології і геріатрії (МАГГ) – International Association of Gerontology and Geriatrics (IAGG). Показовими є документи Генеральної Асамблеї ООН щодо планів дій урядів у країнах з великою кількістю літнього населення. Водночас проблематика вивчення системи геріатричної допомоги у вітчизняній літературі розкрита дуже слабо. Найбільш показовими є напрацювання вчених-медиків, котрі зосереджують увагу на проблемах

© М. В. Бачинська, 2013.

організації медико-санітарної допомоги людям похилого віку (Г. Стойнева, В. Чайковська, Н. Вержиковська, Н. Хаджинова, ін.). Відомими є дослідження вітчизняних вчених-демографів, які присвячені проблемам депопуляції населення, зміни його статевовікової структури, зростання навантаження на працездатне населення, причин і наслідків міжнародної міграції тощо (С. Пирожков, В. Піскунов, П. Стещенко, П. Шевчук, Е. Лібанова, Н. Левчук, В. Терещ, У. Садова, С. Копчак, С. Цапок О. Білик, С. Вовканич, О. Грішнова, М. Долішній, А. Колот, О. Малиновська, В. Онікієнко, Л. Семів та ін.). Незважаючи на велику кількість праць, залишається мало вивченим питання якості і потреб осіб похилого віку котрі залишаються без догляду своїх близьких, які змушені мігрувати до розвинених країн з метою покращення свого економічного стану.

Метою нашої статті постає теоретико-прикладне обґрунтування детермінацій міграцією якісних характеристик життя осіб похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж означити детермінації міграцією якості життя осіб похилого віку слід констатувати, що старіння населення України супроводжується зростанням чисельності таких осіб, яка до того ж посилюється активними міграційними процесами. Оскільки особи працездатного віку виїжджають з метою забезпечити собі і своїй сім'ї гідне життя та добробут, на батьківщині часто залишаються особи похилого віку без догляду, особливо довгожителі. Для висвітлення мети даного дослідження проаналізуємо чисельність осіб похилого віку в Україні. Протягом 1959-2001 рр. чисельність осіб похилого віку в Україні постійно збільшувалась і досягла у 2001 р. 11 492,8 тис. осіб, що склало 23,8% населення країни (рис. 1).

Станом на 1 січня 2011 р. ця демографічна група склала четвертину постійного населення України (11 598,2 тис. осіб похилого віку, або 24,7% населення). Збільшення питомої ваги осіб похилого віку у загальній чисельності населення України або старіння населення є чи не найістотношою рисою довготривалих змін у віковому складі населення нашої країни. У 1959 р. населення України за шкалою ООН належало до населення на порозі старості: частка осіб у віці 65 років і більше становила 6,9% (5,3% у чоловіків і 15,4% у жінок).

Зростання чисельності осіб похилого віку у загальній чисельності населення супроводжується також накопиченням у його структурі самотніх людей похилого віку і самотніх, бездітних подружніх пар, де обоє немічні. До цієї категорії людей похилого віку належать майже 3 млн. осіб, старших за працездатний вік, тобто кожен 5-й пенсіонер самотній, усі вони відчувають потребу в різних видах сторонньої повсякденної турботи [7, с. 358-366].

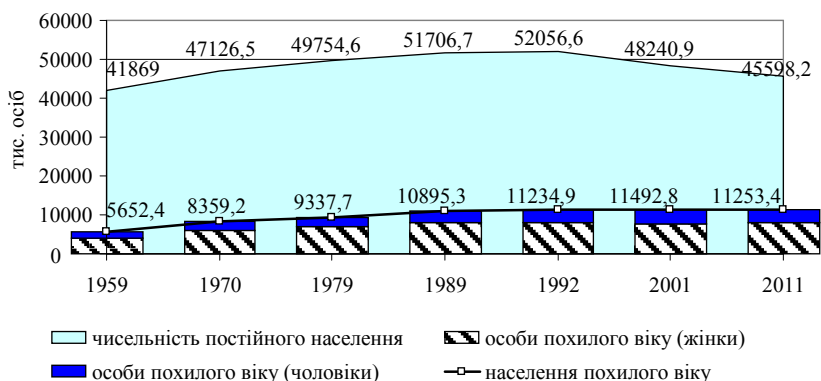
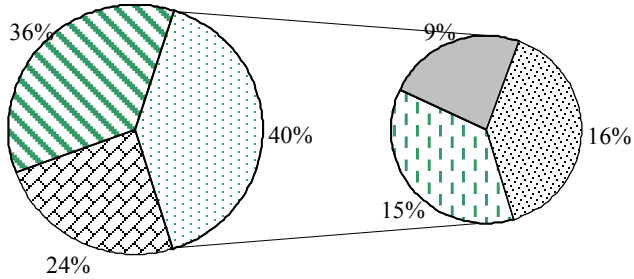

Рис. 1. Чисельність та статевий склад населення похилого віку України у 1959-2011 рр. (Тут і далі дані статистики населення наведено за переписами (1959 р., 1970, 1979 р., 1989 р., 2001 р.) та на початок року (1992 р. 2011 р.) [2])

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств у 2011 р. в Україні було 17 022,7 тис. домогосподарств, з них у 2 944,9 тис. домогосподарств (17,3%) проживали жінки похилого віку та у 1276,7 тис. домогосподарств (7,5%) – чоловіки похилого віку. Частка домогосподарств з особами похилого віку у містах менша, ніж у сільській місцевості. Так, серед домогосподарств, які проживали у міських поселеннях 16,6% у своєму складі мали жінок похилого віку і 7,0% – чоловіків, у сільській місцевості відповідно – 18,8% та 8,3% [4, с. 330]. Слід зауважити, що різниця у частках домогосподарств, у складі яких є особи похилого віку між міськими та сільськими поселеннями з року в рік зменшується.

Загалом у 2011 р. більше половини населення літнього віку (60%) проживали без догляду інших працездатних осіб, в тому числі 24% (2 727,3 тис. осіб) проживали самотньо, 36% (3989,7 тис. осіб) – у домогосподарствах, що склались з 2-ох і більше осіб похилого віку. Решта 40% (4 536,4 тис. осіб) літнього населення проживали разом із особами працездатного віку та дітьми, в тому числі в домогосподарствах, у складі яких є лише непрацюючі особи похилого віку та діти віком до 18 років, яких у 2011 р. було 96,8 тис. домогосподарств. Структура осіб похилого віку України за типом домогосподарства, в якому вони проживали у 2011 р. наведена на рис. 2.

Частка самотньо проживаючих осіб похилого віку та тих, що ведуть домогосподарство з іншими особами похилого віку в сільській місцевості

- Самотньо проживаючі особи похилого віку
- проживають у домогосподарствах у яких усі члени - особи похилого віку
- у складі домогосподарств без дітей з 2-ох і більше осіб, в яких 1 особа похилого віку
- у складі домогосподарств без дітей з 2-ох і більше осіб, в яких більше 1-ї особи похилого віку
- у складі домогосподарств у яких є діти

Рис. 2. Структура осіб похилого віку України за типом домогосподарства, в якому вони проживають (2011 р.) (Складено автором за даними Держкомстату вибіркового обстеження життя домогосподарств України у 2011 р. [4, с. 330])

значно перевищує відповідний показник у містах (64% і 57%), хоча чисельність таких у містах перевищує їх чисельність у селах. Така ситуація може вказувати і на подальше зменшення чисельності літнього населення в сільській місцевості, а також на потребу підвищеної опіки та догляду одиноко проживаючих та тих осіб похилого віку, що не проживають із працездатними особами, яка в інших випадках виконується здебільшого членами домогосподарства.

Як правило, для населення похилого віку характерними є погіршення здоров'я, виникнення численних патологій, наростання хворобливих патологічних процесів, зниження здатності до самообслуговування тощо. Захворювання у цьому віці, здебільшого, стають хронічними, а особливо загострюються у самотньо проживаючих і одиноких осіб похилого віку. Найчастіше зустрічаються такі патології, як атеросклероз, гіпертонічна хвороба, ушкодження судин головного мозку, емфізема легень та інші захворювання органів дихання, цукровий діабет, хвороби очей та новоутворення. Для догляду за особами похилого віку, враховуючи поширеність захворювань, необхідно визначити потреби таких осіб.

Літня людина зберігає потреби та бажання більш молодих; вона чинить опір будь-яким спробам обмежити її суспільне життя, вважаючи, що за

Рис. 3. Ієрархія потреб населення літнього віку (Складено автором)

допомогою рідних, близьких, знайомих чи соціальних працівників може знайти собі активне місце в суспільстві, яке відповідає її стану здоров'я, життєвим планам, інтересам і здібностям. На офіційному рівні ця точка зору знаходить відображення в соціальному законодавстві, що забезпечує пенсіонерам за віком можливість продовжувати роботу, в підтримці громадської роботи літніх людей, у державній підтримці концепції продуктивного старіння, збереження соціального статусу літньої людини. Окрім того, до числа потреб осіб похилого віку належать специфічні саме для цих вікових категорій вимоги до найближчого оточення та суспільства, що в першу чергу зумовлені властивістю комплексних захворювань, зниженням здатності до самообслуговування та самостійного проживання. Специфічну ієрархію потреб літнього населення представлено на рис. 3.

Найважливішими потребами особливо у старших вікових категоріях є фізіологічні потреби та потреби безпеки. До фізіологічних потреб осіб старшого віку разом із традиційними потребами в їжі, воді та повітрі слід віднести потребу в ліках та лікуванні, які є життєво необхідними для абсолютної більшості осіб даної категорії, а також потребу в постійному місці проживанні. Остання з них продиктована специфікою життя людей

старшого віку. Із збільшенням віку, особливо це стосується довгожителів, збільшується час проведення в обмеженому колі місць знаходження та зменшенням рівня і можливості мобільності. Через те постійне місце проживання особи похилого віку розцінюється як першочергова цінність та необхідність.

Щодо безпеки, то для осіб старшого віку вагомими її елементами є впевненість у існуванні засобів для життя, впевненість у можливості самостійно забезпечити своє життя, здійснювати самообслуговування, а також впевненість в отриманні необхідної при допомозі, в тому числі медичної, медико-санітарної та побутової. Потреба в опіці включається у цю групу через те, що її задоволення приносить відчуття безпеки особі старшого віку.

Специфічність потреб осіб похилого віку обумовлює виокремленням з-поміж них таких, що залишилися самотніми внаслідок виїзду членів їх родини за кордон. Досить багато уваги приділяється дітям мігрантів, що об'єктивно є дуже серйозною проблемою сучасності для України. Водночас бездоглядність осіб похилого віку також є актуальним питанням і обов'язок задоволення їх потреб повинен лягати не лише на членів їх сімей, але й на соціальні служби, які через міжсуб'єктні контакти з мігрантами мали б зі специфічними підходами надавати соціальні послуги таким особам. Дуже важливо залучати міграційний капітал у розвиток системи геріатричної допомоги на батьківщині. Тобто трудові мігранти через інвестиції свої коштів, громадську й підприємницьку активність можуть виступати активними рушіями покращення стану задоволення потреб осіб похилого віку, що залишилися самотніми внаслідок виїзду членів їх сімей (родин) за кордон.

Висновки. Отже, проаналізувавши чисельність осіб похилого віку та частку одиноких самотньо проживаючих осіб, їх потреби, можна зробити висновок, що необхідно створити умови для покращення та продовження гідного життя таких осіб. Зокрема: збільшення мережі закладів по догляду за такими особами для тимчасового і постійного перебування, підвищення якості медико-санітарної допомоги, збільшення обсягу послуг, а також реформування, як мережі закладів, так і цілої системи соціального захисту осіб похилого віку. Також слід розробити нормативно-правову базу, що дасть змогу скоординувати і надавати допомогу потребуючим особам похилого віку. Виникає необхідність створення інформаційного центру, в якому б містилась інформація про заклади надання допомоги особам похилого віку, на яку саме допомогу вони можуть розраховувати і на

якій основі, а також куди б могли звертатися і самі особи похилого віку, і мігранти, в яких залишились рідні за якими потрібен догляд.

Список використаних джерел

1. Безруков В. В. Шляхи вдосконалення медико-соціальної допомоги людям літнього віку в Україні / В. В. Безруков, Ю. В. Вороненко // Проблемы старения и долголетия. – 2004. – 13, №3. – С. 221-224.
2. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Курс демографи : уч. пособие / А. Я. Боярский, Д. Ы. Валентэй, А. Г. Вышне-невский ; под. ред. А. Я. Боярского. – 3-е изд. перераб. и дополн. – М. : Финансы и статистика – 391 с. (с.125)
4. Статистичний щорічник України 2011 / за ред. О. Г. Осауленка. Державна служба статистики України – К., 2012. – 560 с.
5. Стешенко В. Старіння населення України: стан, етнічні особливості, перспективи / В. Стешенко, С. Піскунов, В. Піскунов // Демографічні дослідження. – 1998. – Вип. 20. – К. : Вид. Ін-ту економіки НАН України. – С. 125-146.
6. Структура постійного населення за статтю. Кількість і склад населення 2003-2011. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog.
7. Чайковська В. В. Стан організації геріатричної допомоги населенню літнього віку в Україні (2005 р.) / В. В. Чайковська, Н. В. Вержиковська, Н. А. Хаджинова // Проблемы старения и долголетия. – 2006. – № 4. – С. 358-366.

Бачинская М.В. Миграция как детерминанта качества жизни пожилых людей.

Обоснована проблемность детерминаций миграцией качества жизни пожилых людей. Проанализирована численность и определена доля одиноко проживающих пожилых людей в Украине. Рассмотрены специфические потребности населения в возрасте и роль миграционного капитала в их удовлетворении.

Ключевые слова: международная миграция, престарелые, гериатрическая помощь, иерархия потребностей населения в пожилом возрасте.

Bachynska M.V. Migration as a Life Quality Determinant of Elderly Population.

In this article are defined problems of the life quality determination of elderly people caused by migration processes. It is analyzed a number and defined a proportion of elderly people living alone in Ukraine. The specific needs of the old age population and the role of migration capital in its implementation are discussed.

Key words: international migration, the elderly, geriatric assistance, the needs hierarchy of the old age population.